

astola

ikerketa eta historia

DURANGALDEKO
URTEKARIA

1.zk 2007

3,80 €

**ANDRAZKOAK JAI
ETA DANTZETAN**

**EZKURDI, TESTIGO
DE UN PUEBLO**

**AHT
DURANGALDEAN
ZEHAR**

QUE NE

DES DI 160

HAST 162

4

irakaskuntza Durangon XVII. mendean

TESTUA: IÑAKI BEITIA URRUTXI · ITXASNE SANGINES ELORTZA

ARGAZKIAK: TXELU ANGOITIA · DURANGOKO UDAL ARTXIBOA

ARTIKULU HONEK DURANGOKO XVII.MENDEAREN LEHENENGO ZATIKO LEHEN HEZKUNTZAREN GAINEKO IKERKETA BAT EGIN NAHI DU, URTE HAUETAN DURANGO BIZKAIKO HERRIEN ARTEAN BIZTANLERIA HANDIENA ZEUKANETAKO BAT ZEN - 800 ETA 1000 PERTSONEN ARTEAN- ETA BERE EKONOMIA IA-IA GUZTIA SIDEROMETALURGIAREN INGURUKOA ZEN (EZPATAK, ILTZEAK, DAGAK...) HAU DENA AUSTRIATARREN FAMILIAK ERAGINDAKO GERRATEEI ESKER. GARAI HONEN BUKAERA ALDERA ARLO HONEK BEHERANTZ EGINGO DU ETA ONDORIOZ BIZTANLERIA ERE GUTXITUZ JOANGO DA, 20 URTE BERANDUAGO BAKARRIK 300 PERTSONA IZATERA HELDUKO DELARIK.

Durango hezkuntzari buruzko bibliografia urria izan arren, derrigorrezkoa da bi pertonen gainean berba egitea: Fray Juan de Zumarraga (1476) eta Juan de Iciar (1513), lehenengoa Ameriketara inprenta eramateagatik, 1536an Mexikora, eta bestea "letra bastarda" delakoa asmatzeagatik eta baita ere liburu hauek idazteagatik "El Arte de Escribir", "Aritmética Práctica" eta "Las Cartas Mensajeras", hiru liburu hauek Felipe II.aren garaian eskoletan derrigorrezkoak izan ziren. Bi durangar hauen jatorria eta historian zehar edukitako garrantziak, honako hau ondorioztatzen digu Durangon, behintzat, XV.mendetik aurrera letrak landu egiten zirela. Dena den, ez dugu aurkitu hau ziurtatzen duten daturik (XV.mendeko idazkietan "maestre" hitza ikus dezakegu baina ez dakigu zehazki zein

den bere esanahia), XV.mendeko durangar bati buruzko datuak daude, eta bere liburuak "S. ISIDORO. I DE SUMO BONO" bukaeran horrela dio "Yo pedro de valaoxtegy acabe de escryuir este libro en la villa de taujra de durango... de mjll & quatroçientos & setenta & çinco años."

1567.urtetik aurrera maisuei buruzko erreferentziak urtero urtero agertzen hasten dira, urte horretatik aurrera udalak haien lanaren truke soldata bat ematen baitie, eta ziur asko urte honetan hezkuntza udalaren ardura izatera pasatu zen, honek ez du esanahi urte hau baino lehenago ez zela eskolarik egongo.

Hainbat unetan ikus ditzakegu Durangoko lehen hezkuntzak lortutako emaitzak, adibidez, 1614ko abenduaren 10ean Bizkaiko Batzar Nagusiak adostu zuen: 10 años después otras tantas poblaciones son expulsadas de las juntas porque "...no se hallaban con la suficiencia necesaria en leer y

escribir en castellano..." Hiribildu hauen artean ez dugu Durangaldekori aurkitzen. Eta bestetik, badakigu auzietan lekuko askok sinatzen bazekitela. Martín Ochoa de Capanaga lizentziatu durangarra izango da ikuspegi orokor bat eskainiko diguna, bera izan zen, alde batetik 1637tik 1656ra hiribilduko latinaren gramatika irakaslea eta bestetik Mañaria herriko beneficiaduna zen heinean katezismo bat idatzi zuen, eta liburu honetako hitzaurrean irakur dezakegu:

"...,esagunceetan guichi iracurten eztaquienac, liburu onegaz eduguicodau bacoçac bere eçean maestra iracasico deusana,..."

Sarrera hau egin ondoren, lehen hezkuntzaren ikerketa bat egingo dugu, ardatz hauek hartuz: ikasleak, irakasleak eta eskola.

Azken zatian, hiribilduan garai horretako gaztelaniaren gaineko datuak daude.

ikasleak

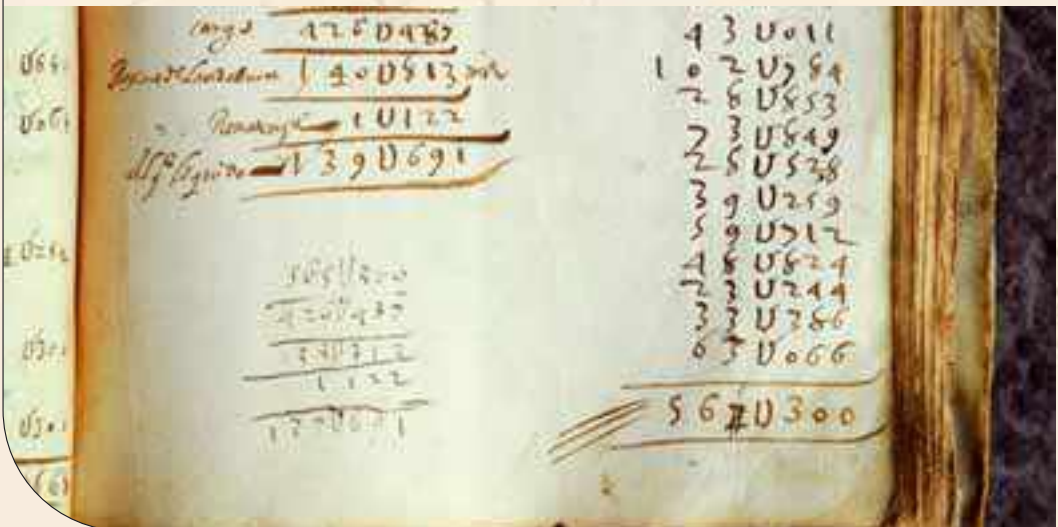
Durangoko ume asko sei edo zazpi urte b e t e z e n zizutuztean gaztelania irakurtzen eta idazten, ariketa matematikoak egiten eta otoiitz eta katezismo zati batzuk buruz ikasten hasten ziren (Artxiboetan ikusi izan dugu neska askok letrak ere landu egiten zizutuzela, baina hau lan honetatik kanpo utziko dugu). Epe hau bukatu eta gero, 12 eta 15 urterekin, asko lanbide bat ikastera joaten ziren baina beste askok latinaren gramatika ikasten jarraituko zuten, eta hau ikasi ostean unibertsitatera edota apaiz izatera pasatuko ziren. Durangon latinaren gramatika 1590tik aurrera San Agustin

komentuan eskaintzen zen, hala ere, durangar asko (gipuzkoar eta arabar askoren moduan) Jesuitengana, Bergarara joaten dira. Eta azkenengoz, gradu bat lortzeko (diplomatura, lizentziatura edota doktoradoa) unibertsitate batera hurbildu behar ziren, Durangoren kasuan gertuena Oñatikoa zen baina, hala ere, durangar asko Salamankako unibertsitatean topa ditzakegu. Pentsatu behar dugu azken mailara heltzen zen ikasle kopurua oso txikia izango zela, kosteak handiak ziren ,baina, dena den, 1624-1625.urteetako kurtsoan hamabost bat durangar eta Durango inguruko beste hainbat ikasle aurkitu ditugu

Nahiz eta hezkuntza dohainik ez izan ("pobres de solemnidad"

deitutakoentzat bakarrik) familia askok ordain zezaketzen hezkuntzak balio zuen dirua, koste hauek irakatsitakoaren arabera aldatu egiten ziren: merkeena irakurmena zen erreal 1, idazmena 2 erreal eta eragiketak 3 erreal, hau da, jakinda oporrik ez zegoela, urtean 12, 24 edo 36 erreal. Badakigu ere, dauden kexa kopuruagatik, guraso askok ez zutela maisuaren lana ordaintzen.

1622an ikasleek bederatzi ordu ematen zizutzen eskoletan, ordutegi hau jarraitzen zutelarik: astelehenetik ostiralera, 7etatik 12etara eta arratsalde ordu 1etatik 5ak arte. Zapatuetan kristau doktrina jasotzen zuten, bai maisuak emanda bai udalak ipinitako pertsona batek emanda.

eskolako maisuak

Lehen hezkuntzako maisuak eskola soldata baten truke ematen zuen-hiribilduak emandakoa- eta gehigarri

bat- ikasleen gurasoek emandakoa- irakurtzen, idazten, zenbatzen irakasten zuen eta batzuetan honez gain kristau doktrina ere erakusten zuen.

Eskoletan maisu bat egotea udalarentzat kexa handia izaten zen, adibidez 1612an "a Juan de Ahijado maestre escuela residente en Najera se le abia escrito que beniese a esta y se le daría de salario 50 ducados en cada un año casa y leina y adenas desto para ayuda del gasto en que abia de traer su axuar cien treinta y cinco ..." eta "... por el dicho salario se abia hayado que la benia deçiendo que si no le daban mas salario no bendria ... Sus mercedes para que por la necesidad grannde que ay de un buen maestre escuela den por dende lo que mas conbenga. Sus mercedes dixieron que mandaban que escriba al dicho maestre escuela que con la mayor brebedad que se pueda se haga que le datan de salario por quatro años en cada uno sesenta ducados pagados por tercios y

casa y leña pagada porque si gusta benga a serbir en esta republica y mandan al dicho sindico que con persona de recibiendo ynbie la dicha carta para que con brevedad diga si el dicho maestre escuela quiere benir para que en el caso que no quisiere benir se busque otro maestre escuela."

Udaleko diputatuak maisua hautatu egiten zuen, horretarako azterketa bat egiten zuen, azterketa honetan testu bat irakurri, idatzi eta 3 zenbakietako batuketa bat egin behar zuen. Azterketa gainditu eta "materiales y formas de escribir" zeukala ikusi eta gero kontratatu egiten dute, eta hemen soldata, kontratuaren iraupena eta askotan etxea eta egurra ematearen konpromezua agertu egiten dira, eta maisuak kontratuak irauten duen bitartean hiribildutik ez dela joango zin egiten du. Kontratuan agertzen den beste puntu bat, hiribilduan maisu bakarra egotea da, arrazo honengatik, gero ikusiko dugun bezala, hainbat auzi eta kexa egongo dira.

Soldata

Eskoletako maisuek jasotzen zuten soldata udaleko beste langileen soldatarekin konparatuz gero, askoz altuagoa izaten zen. Dirua

hiru epetan ematen zitzairen, hau da lau hilabetero, eta bibliografian ikus dezakegu ez zela inoiz huts egiterik egoten

Baina soldata hau handi zitekeen maisuak bere etxean apopiloak hartzen bazituen, hala nola, 1627an Pedro de Ybarguen abadiñotarrari hau ordaintzen zioten "doze ducados al dicho Asençio de Ulibarri Belendiz maestre escuela para en parte de pago de los alimentos y pupillaje que en su casa y escuela ha tenido y tiene el dicho Pedro de Ybargurem menor de dias".

Kontratuaren iraupena

Maisu bat urte asko eskola berean egotea arraroa izaten zen, gehienez jota kontratuak irauten zuena irauten zuen, 1,2 edo 4 urte. Hau gehienbat maisuak bere lanbidea uzten zuelako izaten zen, bai berak nahi zuelako bai udalak nahi zuelako

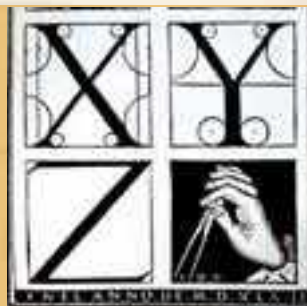
Maisu askok beraien lana utzi egiten dute beraien soldataren gehigarria aldakorra delako (ikasleen araberako), hau dela eta, ikasle gehiago eduki ditzaketen beste herrietara alde egiten dute, adibidez, Miguel Goyazek udalari soldata handitzea eskatzen dio arrazoi hau emanda "que le abian muerto algunos muchachos y se

abian ydo" baina udalak ezezkoa ematen dio eta honen ondorioz, zazpi hilabete beranduago berak kontratua buka dadila eskatzen du. Beste adibide bat kontratuaren klausuletan ikus dezakegu, hemen maisuek hiribilduan maisu bakarra egotea eskatzen dute. Noizean behin klausula hau apurtu egiten da,

maisua bat baino gehiago baita, nahiz eta maisu hauek ez egon udalaren soldatapean, eta honek kexa eta auzi ugari ekarriko ditu, horrela 1616an "Sus mercedes hicieron parecer ante si a Martin de Artaça preso en la carcel desta villa por haberle allado teniendo escuela de mochachos hasta en cantidad de veinte contrabiniendo

a lo decretado por sus mercedes en que no hubiese otra escuela mas de la que tuviera Pedro de Ganboa", Egoera honen aurrean erbestera egiten dute, hau gogoraziz: "... que no quebrante el dicho destierro sopena de otros dos años de destierro preciso desta dicha villa y de su juridiccion".

1630.urtea Asencio de Uribarri eta Martín de Uriguenen arteko auzia

"...el dicho Asencio de Uribarri no contento de las molestias que me causa con este pleito el savado proximo passado persuadio y aconsejo a los muchachos de su escuela a que saliesen por las calles armados con sendos palos y cargados de piedras y que diesen buelta por mis puertas y apedreasen y maltratasen a mi y a mi muger y a los muchachos de mi escuela que andavan cantando la doctrina.Y para esta los pusso en forma de exerçitto en sus puertas los quales caussando muy grande alboroto y escandalo en el lugar me apedrearon la cassa y descalbraron la dicha mi muger y a muchos muchachos..."

Udalak maisu baten kontratua ez berritzea erabakitzen duenean gehienetan lan hori egiteko ez duelako gai ikusten izaten da, adibidez udalbatzak ez du Pedro de Miquerregi kapaz ikusten: "...capaz ni suficiente para el dicho ofiçio "......por no saver aun bien leer y menos escribir ni saber la lengua castellana ". 1604an beste arrazoi bategatik ez dute kontratu bat berritzen: "aunque Andres abad de Yzarraga tenia escuela respeto

de ser clerigo presbitero y que sirbe beneficio en las yglesias desta dicha villa por las muchas ocupaçiones que ay en ellos no podia asistir ni acudir ni asistia ni acudia a sus pupillos como combenia a cuya causa andaban perdidos y distraidos..."

Askotan kontratua berritzen ez zitzairen maisuek hiribilduan segitzen zuten, hurrengo urtetan lana lortuko zutelakoan, bitartean beste lan batzuk egiten adibidez festak antolatu...

Hiribilduko akta liburuetan eta hainbat auzitan maisuaren profila ikus dezakegu, alde batetik, gehienak maisuen familietakoak ziren, horrelakoa zen Domingo de Arriola, otxandiarra, zeinen aita, Martin, irakaslea zen, eta beste aldetik, edozein motatako ikasketa edukita akats fisikoren bat zeukatenak ("... inpedimiento que en su cuerpo padece..."). Eta dokumentuetan hirugarren profila bat ere ikusi izan dugu, apaiza edota bigarren hezkuntzako ikasleak beraien ikasketak ordaindu nahi zituztenak.

eskola

Durangok ez zekana eraikinik eskolaren funtzioa betetzen zuenik, maisuaren etxean ematen baitziren klaseak. Lehen komentatu dugun bezala, askotan (normalean maisu atzerritarren kasuan) errentan hiribilduak ordaindutako etxe bat ematen zieten.

Garai horretako kontu-liburuetan herritar askori emandako dirua agertzen da, beraien etxeak, eskola funtzioa bete zezaten alokatzeagatik, baina 1613tik aurrera etxe hauen kokapena agertuko da, urte horretan kalebarrian egon zelarik, urte honetatik 1624 arte

“..la calle de suso...” (Goienkale) “...Antonio y Martin ochoa de Helorriaga hermanos..”zenaren etxea,

Pentsatu behar da eraikina ez zela, bere funtzioa eta altzariak izan ezean, ez zela diferentea izango beste eraikinekin konparatuz gero. 1613an altzari buruzko datu bakarra daukagu “Noventa y quatro reales que pago a Santiago de Çamalloa por los bancos que hizo en cassa de Juan Ayjado maestre escuela para en servicio de los muchachos. Consta tabla clavo y ocupacion que tubo...”

hezkuntza eta gaztelania

lkerketa honek gaztelaniaren ikasketak kanpouan uzten badituzte, gaztelania eta hezkuntza

lotzen dituzten datu batzuk emango ditugu:

- 1606an ez da maisu bat egokitzen jotzen "por no saver aun bien leer y menos escribir ni saber la lengua castellana"
- 1624an " Parecio ante sus mercedes Antonio Ruiz de

Ocharcoaga maestre escuela natural de la villa de Mondragon y dixo se le aga sus mercedes de admitirle por maestre escuela de dotrina y enseñanza de niños por eso en lo muchas materias de diferentes letras y sus mercedes aviendose ynformado de su virtud y asistencia que tiene y buen modos de enseñar a los niños leer escribir y contar y enseñar la buena dotrina y ablar en castellano todos unanivamente y conformes le admitieron portal maestre escuela por dos años que corran desde beinte y quatro a beinte

y çinco del presente año de mill y seiscientos y beinte y quatro en adelante y por cada uno de ellos le señalaron sesenta ducados de salario y cassa pagada y leña ordinaria como se a dado a su antecessor..."

- 1651an euskaraz hitz egitea debekatu egin zen "...se les encarga [irakasle]tengan particular cuydado en la dicha enseñanza y en particular en que los muchachos no ablen bascuence sino romance castigando a los que no hacen seberamente por la utilidad que sigue de ello..."

quanto los que en la edad pueril començã de aprender que los que con el curio del tiempo reconocen su falta y error.

Compendio de ciertas reglas y auisos muy vtiles para el maestro que enseña a leer.

Stando en lo dicho que por la mayor parte el leer antecede y dispone para bien escreuir, no sera digression estraña del proposito nuestro asignar alguna breue introduccion

Pedro Miquerrerregui

Durangar hau 1 5 7 7 k o ekainaren 5ean Andra Marin bataiatu zuten, Pedro eta Estephania de Yzarragaren seme nagusia, posible da yzarraren aldetik Andres Abad De Yzarraga, 1567tik 1603ra Durangoko maisuaren familia izatea.

1594ko azaroaren 13an Maria Ochoa de Cortazarrekin ezkondu zen, eta 1595ko martxoaren 10ean Joan, bere semea, jaio zen. Urte bat beranduago maisu lanetan topa dezakegu, eta horrela jarraituko du 1612ra arte. 1606ko

abenduaren 29an egindako bileran hau da adostu egiten dena maisu honi dagokionez "...por no ser el dicho Pedro de Biquerregui capaz ni suficiente para el dicho oficio **por no saver aun bien leer y menos escribir ni saber la lengua castellana** durante no abia habido no se abian enseñado los muchachos y menos se presumia se enseñarian adelante por lo qual y por lo mucho que ymporta aya un maestre escuela suficiente que enseñase a los muchachos hijos naturales della parale buscar semejante se habian hecho algunas diligencias y mediante ellas por la buena que se pusso se abia allado uno llamado Miguel Goyaz de anvas

partes abiendo se ynformando allaban ser benemerito y suficiente para el dicho arte y oficio con quien sus mercedes abian hecho asiento para que asista en esta dicha billa por tiempo de dos años como asistia al presente mediante el dicho asiento y salario de çinquenta ducados y cassa y leña que se le daban en cada año y que al poco tiempo que habia asistido por experiència se allaba su suficiència como quiera continuando **en su mal proposito el dicho Pedro de Biquerregui rrecogia a algunos muchachos en su llamada escuela** en gran perjuicio de los hijos de la dicha villa y en gran desacato y por descodeniimiento de sus mercedes

Durangoko hiribilduko maisuak 1600tik 1650era

1601ko martxotik 1601ko azarora

Juan Perez de Çearreta

1601ko azarotik 1603ko azarora

Andres abad de Yzarraga

1603ko azarotik 1604ko irailera

Juan de Mañaria Uribe

1604ko irailetik 1606 martxora

Andres abad de Yzarraga

1606ko martxotik irailera

Pedro Miquerrerregui

1606ko abendutik 1609ko irailera

Miguel de Goyar

1609ko irailetik 1611ko irailera

Andres de Ortúzar y Pedro Miquerrerregui

1611ko irailetik 1612ko irailera

Pedro Miquerrerregui

1612ko irailetik abendura

Domingo de Arriola

1612ko abendutik- 1614ko irailera

Juan Ahijado

1615ko irailetik- 1616ko urtarrilera

Andres de Ortúzar

1616ko urtarriletik-1617ko irailera

Pedro de Gamboa

1617ko irailetik- 1622ko irailera

Domingo de Arriola

y lo peor hera que se perdiere lugar al dicho Pedro en su pertinencia no se podia conserbar el o maestre escuela en esta dicha billa de donde le rredundaria mucho daño a los vezinos de la dicha villa y a sus hijos.”

Bere lanbidetik alde batera uzten dutela eta udalarekin auzitan hasi zen, baina 1607ko urtarrileko bileran ikus dezakegu auzi honek ez duela aurrera egiten. 1609an Andres de Hortuçar maisuarekin batera berriro hasi zen lanean, eta horrela egongo dira 1611 arte, garai honetan Pedrok jadanik bakarrik egiten du lan. “Lo rpimero hordenaron y decretaron sus mercedes que a Pedro de Biquerregui y Andres de Ortuçar maestre escuelas porque sirven a esta republica y no agan ausencia della y a los pobres enseñen de valde se les de cada seis ducados cada año conque lo acepten y se obliguen a ellos y haviendole llamado sus mercedes al dicho Andres de Ortuçar si queria aceptar no lo quiso aceptar y acepto y se obligo a todo lo de suso referido el dicho Pedro de Biquerregui y lo firmo de su nombre”.

1612tik aurrera ez dakigu ezer maisu honi buruz, beharbada hil egin zen.

1622ko irailetik- 1624ko abuztura.

Asensio de Uribarri y Belendiz

1624ko abuztutik- 1626ko irailera.

Antonio Ruiz de Ocharcoaga

1626ko iareieletik- 1632ko irailera.

Asensio de Uribarri

1632ko irailera- 1635ko irailera.

Antonio Ruiz de Ocharcoaga

1635ko irailetik- 1640ko irailera.

Asensio de Uribarri y Martín de Uriguen

1640 ko irailetik- 1650ko irailera.

Martín de Uriguen

1650ko iraila-

Joan Guiraun

Iñaki Beitia Urrutxi

Ingenierua

Itxasne Sangines Elortza

Euskal filologoa